

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2026

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2026

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 25.09.2026 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 25.09.2026 г. Формат 60*84 1\8. Бум. типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 25.09.2026 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS		
BAKYTZHANOVA A.K.	The problem of Professional Language in Scientific Publications of the International Database Scopus	7
ЕРСҰЛТАНОВА Қ.Ж.	Қазақ тілінің цифрлық медиакөңістіктегі тіл тазалығы	23
ИМАНБЕРДІ С.Қ. ӘБДУӘЛИҰЛЫ Б.	Қазақ кісі есімдері: отбасы және демография	32
КЕСІКБАЕВА Ә. ЕСЕНОВА Қ.Ө. ИСМАИЛОВА Ф.К.	Қазақ очерктерінің типтік түрлері және жолсапар очерктерінің прагматикасы	42
МУСАЕВ Ә.С. АМАНГЕЛЬДИН Е.А. АЛКЕБАЕВА Д.А.	Адам мен жасанды интеллект коммуникациясы: тілдік имитация және иллюзия	54
НУРБАЕВА А.М. БАЙСЫДЫК И.Б. АКЫБАЕВА Н.Н.	Генеративный искусственный интеллект в рекламном дискурсе: языковые сдвиги и трансформация голоса бренда	65
NURDAULET P. BIRAY N. MAULET A.	Theoretical Foundations of the Linguoculturological Study of Kui-anyz texts: Language and Culture, Linguocultural Unit, Concept, Symbol, and Cultural Code	78
ОРАЗБАЕВА Ф.Ш. РЫСҚҰЛОВА А.Д. ПЕРТАЕВА Ә.К.	Қазақ, орыс және ағылшын дискурсындағы генеративті семантика: салыстырмалы-типологиялық талдау	89
РАҚЫМҒАЛИЕВА А.О. ИСАКОВА С.С. МУХАМЕДЖАНОВА Г.Т.	Қазақ тіл білімінде когнитивтік терминтаңымның қалыптасуы мен дамуы	102
SAURBAYEV R.ZH. PASHAN D.M.	The Manifestation of Emotive and Evaluative Dimensions in Lexical Usage within the Context of Communication	111
СНАБЕКОВА М.М. НУРТАЕВА А.Б.	Қазақ және ағылшын тіліндегі жеке жұлдыздардың халықтық космонимдік атаулары жайында	124
ТҰЯҚБАЙ Т. ТҰЯҚБАЕВА Р. ТОЙБЕКОВА С.	Абай шығармаларындағы «е» көмекші етістігінің эволюциясы	133
ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES		
АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә. НУРДАУЛЕТОВА Б.И. БЕКЕЕВА Н.Ж.	Алтай оронимі мен Ертіс гидронимі: фольклорлық нұсқалар және этимологиялық талдау	146
АЛМАСХАНҚЫЗЫ А. СЕЙІТОВА Б.Б. МЕЛЬНИК С.	Асқар Алтай прозасындағы интермәтін және ұлттық семиосфера	158

ҚОРҒАНБЕКОВ Б.С. ДАУЛЕТ Л.	Мырзашөл өңірі қазақтарының фольклоры: жанрлық жүйесі мен мәдени-танымдық ерекшелігі	173
KARBOZOV E.K. NOGAIBEK KYZY L.	Semiotic and Symbolic Significance of Sacred Notions in Wedding Ritual Folklore	184
ДИЛЬДЕБАЕВА Ж.Ш. АХМЕТ К.С.	Әдебиеттегі кроссовер жанры және қазіргі қазақ прозасы	196
ЖОРАШОВА А.М. АЙТУГАНОВА С.Ш. ТАМАБАЕВА Қ.Ө.	Қазіргі қазақ прозасындағы метанарратив: Айгүл Кемелбаева шығармаларының құрылымдық ерекшеліктері	207
ЖУМАГЕЛДИН Ж.Ш. ЖАРЫЛҒАПОВ Ж.Ж. КЕНЖЕГАЛИЕВ С.А.	Қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының құрылымы	218
ИСИНА Н.У. НУРМАНОВА Ж.К. ЖАПАНОВА М.Е.	Авторская стратегия в малой прозе Умит Тажкен	227
МИРАЗОВА М.Н. БОЛТАНОВА Ж.	Қазылық тауының көркем санадағы пішіні	243
ОРАЗХАН Н.Н. ДАРИБАЕВ С.Д. МАХАНБЕТҚЫЗЫ А.	*Қорқыт ата бейнесін медиакеңістікте жандандыру мәселесі	252
САДЫҚ А.С.	Қазақ ғашықтық ән өлеңдерінің поэтикалық типологиясы	262
САПАШ Ш.Б. ТАХАН С.Ш.	Методологические подходы к изучению казахской драматургии в отечественном литературоведении 1960–1980-х годов	273
СИРЯЧЕНКО В.В. БАЗЫЛОВА Б.К. СЕКЕЙ Ж.	Возможности и вызовы интеграции искусственного интеллекта и визуализации данных в изучение эволюции казахской литературы	284
ТОҚТАРБАЙ Е. Н. ӘУБӘКІРОВА Қ.А. ТОҚСАМБАЕВА А.О.	Шәкәрім поэзиясындағы «оян» мотиві	294
UTESHOVA A.A. MATBEK N.K.	Mystical Chronotope and Mythical Symbolism in Contemporary Kazakh Youth Prose	305
ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ / МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ / METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE		
АСҚАРОВА Г.С. КАРИБЕКОВА А.Ж. АЙТОВА Ж.Ж.	Цифрлық гуманитаристика аясында ежелгі дәуір әдебиетін оқытудың жаңа парадигмасы	315
САТКЕНОВА Ш. ТЛЕУБАЕВ С. Б.	Мультимедиялық құралдар арқылы қазіргі қазақ әңгімелерін оқытудың ерекшелігі	328

*С.Қ. ИМАНБЕРДІ¹

Б. ӘБДУӘЛИҒЫ²

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана,
Қазақстан¹

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан²
(e-mail: imkusaule@gmail.com¹, bekzhan_a7@mail.ru²)

ҚАЗАҚ КІСІ ЕСІМДЕРІ: ОТБАСЫ ЖӘНЕ ДЕМОГРАФИЯ

Аңдатпа. Мақалада қазақ кісі есімдерінің зерттелуіне шолу жасалады. Антропонимжасамда әлеуметтік-демографиялық факторлар маңызды рөл атқарады, мұны анықтау үшін отбасы мүшелерінің есімдері талданған. Антропоним ономастиканың бір түрі ретінде көптеген ғылымдармен тығыз байланысты. Осы тұрғыдан алғанда қоғамда (отбасында) өмір сүретін жеке тұлғалардың есімі уәжіндегі әлеуметтік-демографиялық факторлар тұрғысынан антропонимжасамда жеке ұлттың танымын, дәстүрін, салтын айқындайды. Біздің зерттеуіміз қазақ антропонимдерінің қоғам мен әлеуметтік-демографиялық себептердің кісі есімдерде айқындалуы мен олардың уәждерін ашуға бағытталған.

Мақаланың мақсаты – қоғамда, отбасында маңызы бар ерекшеліктерді таптастыратын және тұлғаны жекелейтін кісі есімдерін айқындау, олардың уәжінде сақталған әлеуметтік-демографиялық төлсипаттары бойынша таптастыру, психологиялық уәждерін анықтау, бір отбасы мүшелері есімдерінің ұйқастық заңдылықтарын табу, оларға талдау жүргізу, ғылыми негіздемесін әзірлеу, жүйелеу. Зерттеу әдістері: статистикалық әдіс, салыстырмалы-салғастырмалы, этимологиялық талдау, компоненттік (семантикалық) талдау.

Зерттеу жұмысы лексика-семантикалық, когнитивтік бағытта орындалған. Антропонимдердің әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктері бір отбасы мүшелері есімдерін талдағанда анық байқалады.

Мақаланың практикалық маңыздылығына оның негізгі нәтижелерін лексикология, ономастика, лингвомәдениеттану, әлеуметтік лингвистика тәрізді теориялық курстарда, сондай-ақ қазақ тілін оқыту парктикасы үшін семинарларда қолдануға болатыны жатады.

Түйін сөздер: кісі есімдері, демография, қоғам, уәж, таптастыру.

Кіріспе. Жалпы адамзат қоршаған ортаны, болып жатқан оқиғаларды, құбылыстарды бақылап, оған атау тағып зерттеуде, дегенмен де ең басты нысан – ол адамның өзі. Қоғамда қорғау, жекелеу, тілеу т.б. мақсатта кісі есімдері қалыптасады. Кісі есімдерінің қалыптасу тарихы, дамуы, толығуы, ұлттық код ретінде ақпарат ашуы т.б. мәселелер зерделенуде. Демография мәселесі ұлттық антропонимияда айқын байқалады. Оның бірнеше себебін анықтап, мысалдармен дәйектеуге болады. Ұлттық антропонимия о бастан көпшілік назарын аударып, зерттеу нысанына айналған. Ғалымдар кісі есімдерінің шығу тегін, уәжін, фонетикалық тұстары және парадигматикасы мен синтагматикасын ашу сияқты

¹Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті қаржыландыратын АР23489736 «Қазақ есімдерін цифрлық платформа аясына жинақтау және жаңа технологияларға бейімдеу» атты гранттық ғылыми жоба аясында әзірленді.

мәселелерімен айналысып қана қоймай, сонымен бірге ұлттың мәдениеті мен тарихын айқындайтын тілдік бірлік ретінде қызығушылық тудырған. Антропонимдер тек ғалымдардың ғана емес, көпшіліктің де қызығушылығын тудырады, себебі сәбиі дүниеге келгенде ат беру, оның сәнді, жағымды болуы сияқты тұстары да назар аударуда.

Зерттеудің өзектілігі қазақ халқының кісі есімдерінде мәдениет, наным-сенімі, танымы негізінде қазіргі көп айтылып жүрген демография мәселесінің де сипатталуымен, ұлттық антропонимия негізінде тұтас қоғам екендігін суреттеумен де анықталады. Осы уақытқа дейін қазақ халқының өкілі екендігін анықтайтын тарихи жәдігер ретінде бізге жеткен қазақ кісі есімдерінің тарихын, уәжін, шығу тегі мен қоғамдағы маңызын анықтау, қазақ ұлтының дамуына қажетті ақпаратты жинау аса маңызды.

Мақаланың мақсаты – қоғамдағы құбылыстар, әлеуметтік-демографиялық мәселелердің антропонимжасамда көрінісін айқындау мен антропонимдердегі қазақ халқының танымын, тұтынушылық сұранысын, ішкі түйсігін ашу. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылады: отбасы мүшелерінің есімдерін жинау; оларға іріктеу жасау; онимдік бірлік ретіндегі жекелеуші қызметін семантикасын ашу негізінде анықтау; тілдік қорда бар бірліктер негізінде жасалған екіншілік атау ретіндегі қызметін айқындау; антропонимжасамдағы ерекшеліктерін анықтау арқылы антропонегіздерге талдау жүргізу; кісі есімі мағынасын ашу арқылы әлеуметтік-демографиялық факторды айқындау.

Зерттеу нысаны – отбасы мүшелеріне берілген антропонимдік бірліктер. Зерттеудің пәні – қазақ антропонимдік құрылымдағы антропонегіздердің кісі есімдерін қалыптастыру тетіктері.

Зерттеудің әдіснамалық негізін әлеуметтік лингвистика, антропонимжасам, семантикалық тұжырым құрайды. Зерттеудің теориялық маңыздылығы – антропонимияны зерттеуде лексика-семантикалық талдауды дамыту, антропонимжасамда әлеуметтік-демографиялық фактордың маңыздылығын нақтылау. Практикалық маңыздылығы алынған нәтижелерді антропонимжасам практикасында қолдану, антропонегіздерді талдау бойынша ғылыми лексиканы әзірлеу, ғылым тілін оқытуды жетілдіру мүмкіндігімен анықталады.

Тарихи жәдігер ретінде ат (кісі есімі) беруші қоғамның таным-талғамынан, қолданылған тілі бойынша ақпарат беретін тілдік бірлік – антропонимдер. Болашақта осы тектес зерттеулердің нәтижелері әр кісі есімінің өңірлерде таралу жиілігі, оның себебі, прецедентті есімдер антропонимдерді жасаушы және оны тұтынушы қоғамның талғамын ашуда маңызды болмақ.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Зерттеуді жүргізу мақсатында атаудың ғылыми анықтамасын ашу үшін антропонимдік сөздіктерге, түсіндірме сөздіктерге, тарихи дереккөздерге, ал халық санасындағы ассоциативті танымды айқындау мақсатында көркем шығармаларына жүгіндік.

Қазіргі тіл білімінде кісі есімдерін, жинап, лексика-семантикалық таптастыру жүргізіп, когнитивтік, құрылымдық тұрғыдан зерттеген ғалымдар баршылық. Зерттеген ғалымдардың еңбектерінде антропонимдердің шығу тегі, субстраттары анықталған (Т.Жанұзақ), т.б.), қазақ тіліне енген өзге тілді антропонимдерді қарастырылған (араб текті кісі есімдері – Н.Д.Оңдасынов), қазақ антропонимінің жасалуы зерттелген (Б.Әбдуәлиұлы) т.б.

Антропонимдердің шығу, пайда болу тарихы айқындап, антропонимдердің жасалу жолдарын, антропонимдердің жазылуы мен транскрипциясын зерттеу [1, 7]. Бұл кісі есімдерін диахрондық тұрғыдан зерттеп, субстраттық қабаттарын анықтауға әрі қолданбалы тұстарын айқындап, антропонимияны өзара байланысты бірліктердің иерархиялық ұйымдастырылған жиынтығы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Антропоним ұғымын және оның негізгі сипаттамаларын қарастырып, ағылшын тілін меңгерудің түрлі лингвистикалық тақырыптары бойынша тапсырмаларын, ғылыми жобаларды жасау үшін антропонимдерді ең маңызды лингвистикалық ресурстардың бірі

ретінде зерттеу [2, 4] антропонегіздердің жұмсалымдық типтерін анықтап, қолданбалы маңызын айқындауға жол ашады.

«Антропонимжасамдық мағынаны екі топқа: жалпы есімдердің негізінде қалыптасқан антропонимжасамға тән лексикалық мағына және атауыштық қызметіне негізделіп, жеке адамның қызметтері мен өмірдегі қоғамдық мәртебесі т.б. сай қалыптасқан әлеуметтік мағына» [3, 101] деп бөліп қарастыру антропонимиялық бірліктердің екіншілік атау нәтижесі екендігін аңғартады.

Ағылшын антропонимдерінің әлеуметтік салада қолданылуын, антропонимдік формулаларын, антропонимдердің сигналдарын, сондай-ақ, антропонимдердің этимологиясын орыс және басқа тілдермен салыстырмалы талдау нәтижесінде пайда болған кейбір зерттеулерді талқылау [4, 19] жалпы антропонимия саласындағы соңғы кездері жасалып жатқан зерттеулерге шолу жүргізудің маңыздылығын айқындайды.

«Антропонимдер тілдік бірлік ретінде жалпы халықтық қордан арнасын кеңейтіп, тіліміздің ішкі заңына сәйкес дамиды» деген пікір білдіре отырып, «қазақ есімдерінің көбі халқымыздың о бастан қазірге дейінгі мәдени-тарихи өмірімізді көрсетеді» [5, 1], – деп санайды.

Қазақ дүниетанымындағы ең көне, ежелгі мифоантропонимдердің бірі – Алаш (Алаша) хан есіміне тоқталып, «Алаш» антропонимикалық концептісінің құрылымы өте кең әрі терең, этномәдени мазмұны диахронды, көп қабатты когнитивтік-ментальді құрылым» екеніне дәлелді фактілерді келтіре, ғалымдардың зерттеулерін салыстыра отырып, көз жеткізу [6, 1] антропонимиялық бірліктерді когнитивтік тұрғыдан зерттеп, атау жасаушы халық танымының әлемнің антропонимиялық бейнесін анықтаудағы рөлін айқындайды.

XVIII ғасыр орыс әдебиетіндегі трагедия мен ода жанрында кісі есімдерінің семантикасы мен бір тұлғаны жоғары көтерудегі қоғамдық сананы анықтау [7, 5] поэтикалық антропонимдердің қоғамдағы салмақ үлесін, олардың қоғамдық санаға әсерін айқындауда маңызды.

Антропонимдердің сөзжасамдық тәсілдерін, «кісі есімдерінің зат есім, сын есім, сан есім, етістік тұлғалы болып, кісі атауларының көпқырлылығы мен грамматикалық тұрғыдан әртүрлілігін анықтап, антропонимдер туынды сөздер ретінде сөзжасам заңдылықтарына бағынып, сөзжасам жүйесінде маңызды орын алатынын» ашу [8, 9] антропонимжасамдық қосымшалардың ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік береді.

«Кісі есімін беру процесі дүниеге келу жағдайлары, әлеуметтік оқиғалар, дәстүрдің әсері, прогресс, табыс не сәтсіздік, дүниеге келген сәбидің отбасындағы орны, топтық бірегейлену, әлеуметтік шоғырлану, тәртіпсіздік не апат т.б. сияқты бірнеше экстралингвистикалық факторларға байланысты. Бұл антропонимдер әлеуметтік-мәдени қызметтер әсер ететін тұтас грамматикалық-семантикалық интерфейске неліктен ие екендігін түсіндіреді» [9, 63].

Қарастырылып отырған материалдар талдауы лингвистикалық әдістер мен тәсілдер кешенінде жүзеге асады. Ең алдымен, жиналған фактілерді жүйелеу әрі логикалық тұрғыдан түсіну, осыған байланысты нақты заңдылықтарын айқындау мақсатында дескриптивті әдіс қолданылды. Екіншіден, кісі есімінің сыртындағы ұғымды анықтау мақсатында таптастыру әдісі қолданылды. Үшіншіден, зерттеудің прагматикалық бағыты адамның таным қызметінің өнімі ретіндегі жұмсалымды-прагматикалық талдауды пайдалануды қарастырған.

Зерттеудің негізгі әдістері:

- кісі есімі сыртындағы экстралингвистикалық факторларды айқындау мақсатында алдын ала сауалнама жүргізу;
- антропонегіздердің мағынасын анықтауға мүмкіндік беретін семантикалық талдау;
- кісі есімдерінің қалыптасу заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік беретін құрылымдық талдау;
- антропонимдерді жиынтық ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін лексика-семантикалық таптастыру.

Зерттеу материалы антропонимдік сөздіктерден, сауаланама нәтижесінде алынған ақпараттардан, ғылыми еңбектер мен ғылыми мәтіндерден жаппай іріктеу арқылы жинақталған антропонимиялық бірліктер болады.

Алдағы уақытта антропонимдер диахрондық тұрғыдан жан-жақты зерттеліп, антропонимдердің ұлттық корпусы жасалады деп болжауға болады. Оның қай кезеңде қай кісі есімі өзекті болған, оның себептерін айқындау арқылы сол кезеңдегі қоғамдық өзгеріс ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік болады.

Талқылау мен бақылау. Кісі есімін беру түрлі халықтарда ұқсас, себебі адамды жекелеу қызметі тұрады. А.Гафуров о баста тайпа көсемі бір адамға қарата сөйлеу үшін жекелеу мәнде «тұтас сөйлемдерді қолдануы мүмкін, мәселен, жылан шағып алғанның баласы, ұзынтұра, жирен шашты» [10, 3] деген сияқты пікірді келтіреді, бір сөзден не сөйлемнен тұрсын мұнда кісіні жекелеу қызметі айқын байқалады. Жалпы антропонимжасам мәселелері өте қызықты, себебі онда болашақ, тілек, үміт, өмірлік тәжірибе т.б. сияқты экстралингвистикалық факторлар жатады.

Отбасы әлеуметтану, психология, педагогика сияқты т.б. бірнеше ғылымның зерттеу нысанына айналған. Отбасы мүшелерінің есімдерін антропонимжасам тұрғысынан зерттеу мәселесі өзекті, себебі антропоөзектік парадигма тұрғысынан қоршаған ортаны ұғынуда, қабылдауда зерттеу нысаны – адам десек, адамның өзін танудағы басты мәселе – өмір бойы алып жүрер оның есімі. Бір жағынан кісі есімі оны өзге отбасы (қоғам) мүшелерінен жекелейді, екіншіден, ол оның болашағын айқындайды (тілек, үміт, қорғау т.б.), үшіншіден, оны сол ұлт өкілі ретінде айқындайды, төртіншіден, отбасындағы жағдайлардан (тек қыз баланың дүниеге келуі) т.б. ақпарат береді. Адамның бірегейленуі – күрделі әрі ол бір уақытта адамның ерекше екендігін және басқалармен ұқсастығын анықтайтын парадоксті құбылыс [11, 14]. Кісі есімдері біздің өмірімізде маңызды жекелеуші рөл атқарады, себебі менталды түрде адамдарды ерекше елестетуге, тікесінен атын атап соларға қарата сөйлеуге, жеке тұлға ретінде олардың маңыздылығын айқындауға мүмкіндік береді [12, 370]. Осы тұрғыдан алғанда кісі есімдері лингвистикалық әмбебап болып есептеледі, себебі ат беру дәстүрі әр елде әртүрлі болғанымен, олар барлық тілдер мен мәдениетте кездеседі [13, 254]. Кісі есімдері адамдарды жекелеуден бөлек, оларды қоғамда біріктіреді. Адамдарға телінетін есімдері олардың қоғам, дін, тайпа, өмірлік кезең т.б. тұрғысынан маңызды бірегейлендіру аспектілерінен көрініс береді.

Ғалымдардың пікірінше, «кісі есімдері бойынша ұлтты анықтау маркетинг, демографиялық және генеалогиялық зерттеулерде қолданбалы мәнге ие. Дәстүрлі нейрондық моделдер нақты міндеттерді анықтауға бағытталған мәліметтер негізінде кісі есімдері мен ұлттар арасындағы статистикалық сәйкестік бойынша анықталады [14, 46].

Бір отбасы ішінде кісі есімін беру аса бір талғамды, сол отбасыға телуді білдіруі мүмкін. Қазіргі кезде бір отбасы кісі есімдерін келесіндей таптастыруға болады:

1) антропонегіз бойынша ұйқастық:

а) -бек/-бай/-жан/ -хан/-нұр т.б. компоненттерінің қолданысы: ағайындылар: Бақытжан – Бауыржан; Шерхан – Асылхан; Ернұр – Арнұр; Нұрлан – Нұржан; әкесі – Құрманбай, баласы – Дүйсенбай т.б.;

ә) -берді компонентінің қолданысы: атасының есімі Иманберді – немерелерінің есімі Егенберді, Иенберді т.б.;

б) -наз: ағалы-қарындасты: Назар, Назым;

2) қосымшалар/дыбыстық негізінде ұйқастық:

а) -ас: ағайындылар: Мирас, Жалғас;

ә) -ина: әпкелі-сіңлілі: Амина, Алина;

б) -ар: ағайындылар: Заңғар, Назар;

3) мағыналық негізіндегі ұйқастық:

а) кейіпкер есімдерін егіз/егіз емес әпкелі-сіңділерге беру: Айман-Шолпан;

ә) антропонегіздердің орнын ауыстыру арқылы әпкелі-сіңділерге беру: Айару, Аруай;

б) аспан нысандарын үш әпкелі-сіңліге беру, яғни космоантропонегіздері: Ай, Жұлдыз, Венера (бұл есімдерді отбасында әкесі қыздарына беру арқылы тұтас космоәлемді түйіндеген: тылсым, сұлулық, шапақ т.б.);

в) -ай компоненті бойынша әріптік ұйқастық (әкесі мен баласына тағылған, мұнда баласының егізі – Айман, яғни егізі – қыз бала, ал оның есімін егіз емес әпкесі – Шолпанға ұқсатып қойған): әкесі – Жайлыбай, баласы – Абылай (егіздің сыңары);

г) бір есім дублеттерін әпкелі-сіңділерге беру: Әлия – Ғалия.

Отбасы мүшелері отбасы болашағын жалғастырушы элемент ретінде сол отбасыға (басында тұрған атасы-немересі қатынасы) телу мақсатында есімдерінде ұйқастық болады. Сондықтан бұл құбылысты бір отбасының «өмірлік циклі» десек те болады.

Демографиялық тұрғыдан отбасы – халық санын өсірудің бірден бір шарты. Демографияда зерттелетін отбасындағы өсу не кему мәселесі қазақ антропонимдерінде анық байқалады. Сонымен бірге, демографияда «репродуктивті уәжді» ғалымдар үшке бөледі: экономикалық, әлеуметтік, психологиялық [15, 44]. Психологиялық уәж тұрғысынан ұлды болу тілегі қазақ халқында басты мәселе болғандықтан антропонимжасамда анық байқалады.

Отбасындағы тілек, үміт, отбасының болашағы сияқты маңызды мәселелер антропонимдерде көрініс табады.

Демографияға қатысты кісі есімдерін келесіндей таптастыруға болады:

1) мағыналық уәж:

а) бір отбасында ұл бала емес тек қыз баланың дүниеге келуіне байланысты тағылған есімдер: Жаңыл, Қызыдықой, Ұлбосын, Ұлғанша, Ұлдана, Ұлданай, Ұлдархан, Ұлжалғас, Ұлжібек, Ұлсерік, Ұлтай, Ұлту, Ұлтуар, Ұлыш т.б.;

ә) «антропонимжасамдық өзгерістермен жасалған сұраулық мәнді» кісі есімі: Ұлмекен т.б.;

б) бала өлімін тоқтату мәніндегі есімдер: Төлеген, Тоқтамыс, Тоқтасын, Сақтаған, Сатыбалды т.б.;

г) «тұмар», яғни тіл-көзден, жын-періден қорғау кісі есімі: Итбай, Тұмар, Тезекбай, Жаманбала, Жаманқұл, Итемген т.б.

Нәтижелер. Кісі есімдерін зерттеудің ұзақ тарихы бар, яғни зерттеушілер бірегейлендіру мен кісі есімдерін қолдану [16, 33], кісі есімдерінің аудармасы [17, 1715] кісі есімдерінің транслитерациясы [18, 18] бойынша зерттеулер жүргізген. Сонымен бірге ғалымдар медиа- және ғылыми контентті талдау үшін әлеуметтік-демографиялық ерекшелік тән кісі есімдерін де зерттеу нысаны ретінде қолданған [19, 33].

Кісі есімдерін әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктерімен байланыстырудың әдістемелік негіздемесі мен этикалық тұстарын қарастыру антропонимдерді толыққанды зерттеуге мүмкіндік береді [20, 14].

Кесте 1 – Бір отбасындағы ұйқас кісі есімдері

антропоним	уәж	есіміне қанағаттануы (алдын ала жүргізген сауалнама бойынша; максималды 10 балл)
Нұрбек – Асылбек (ағалы-інілі); Нұржан (әкесінің інісі) – Біржан	антропонегіз бойынша ұйқастық	-бек негізді есімдерді ескірген деп есептейді (4 балл); қатарластарды ұйқастырғанды жөн санайды (5 балл).
Амина – Алина; Зарина – Аделина	қосымшалар/дыбыстық негізінде ұйқастық;	-ина қосымшалы есімдерді заманауи санайды (9 балл).
Таңшолпан – Венера (әпкелі-сіңділі); Айман-Шолпан (әпкелі-сіңділі)	мағыналық негізіндегі ұйқастық;	Аудармалы бір есімді екі адамға беруді жөн көрмейді (2 балл); шығарма кейіпкері есімдері қазіргі кезде кішкене ескірген деп санайды (8 балл).

Бұрынғы кезд ата-аналар балаларының амандығы, бай болуы сияқты әлеуметтік маңызды мәселелерді ат беруде ескерсе, қазіргі кезде сол антропонимнің иесі болашақта мазаққа айналмайтын, сәнді, заманауи, қоғамда орын алған маңызды факторларға қатысты есімдерді беруге тырысады, дегенмен де қазірдің өзінде де бір отбасы мүшелері екендігін анықтайтын кісі есімдері де жетерлік әрі қазақы талғам мен санаға сай келетінін қарастырылған материалдар негізінде анықтадық.

Кесте 2 – Демографияға қатысты кісі есімдері

антропоним	уәж	есіміне қанағаттануы (алдын ала жүргізген сауалнама бойынша; максималды 10 балл)
	мағыналық	
Ұлту, Ұлдана, Ұлбосын т.б.	бір отбасында тек қыз баланың дүниеге келуі	ата-ана уәжімен келіседі, бірақ ескірген есім санайды (6 балл).
Ұлмекен	сұраулық есім	«күлкі келтіретін», ескірген есім санайды (2 балл)
Төлеген, Сатыбалды т.б.	бала өлімін тоқтату	Төлеген есімін қорғау мәнде деп санамайды, «Қыз Жібек» фильмінің кейіпкерінің есімі ретінде қабылдайды, жалпы, ескірген есімдер қатарында деп санайды (7 балл)
Тұмар, Жаманқұл т.б.	«тұмар» есім	Тұмар есімі әлі өзектілігін жоғалтқан жоқ, «әдемі», құлаққа жағымды есім санайды (9 балл); басқа есімдер ескірген, құлаққа жағымсыз деп қабылдайды (1 балл)

Бұрынғы тұрмыс-тіршілік ырым-сенімді тудырып, бұл сенім кісі есімдерінде көрініс тапқан, яғни Ұлболсын, Ұлту сияқты есімдер, шын мәнінде «ұл шақырады» деген сенімнен туындаса, қазіргі техниканың, медицинаның дамыған заманында «ұлды дүниеге әкелуді жоспарлауға» болатын деңгейге жеткендіктен, Ұлту, Ұлболсын сияқты есімдер ескірген саналады.

Қорытынды. Қазіргі кезде кісі есімдері лексика-семантикалық, құрылымдық, субстраттық қабат, когнитивтік т.б. тұрғыдан зерттелуде, бұл кісі есімдері екіншілік атау нәтижесі екендігін, олар бір және бірнеше негізді болатындығын, әр ұлттың танымын, сонымен бірге кісі есімдері әмбебап болғанымен, әр ұлттың салт-дәстүрі, наным-сенімі негізінде қалыптасатынын т.б. көрсететінін айқындайды.

Қазіргі кезде адамдардың санасы ерекше талғамды талап ететіндіктен бұрынғы наным-сенімнен гөрі сәнді, өзгелерден айрықша ерекше болуды қалайтындықтан, бір отбасы ішінде кісі есімдерін антропопнегіз бойынша, қосымшалар немесе дыбыстық, мағыналық негізінде ұйқастығын айқындауға болады, ал бұл отбасы мүшелерін бірегейлендіру және сол отбасыға телуді, ат берушінің ерекше талғамын көрсетеді.

Ғалымдардың пікірінше, кісі есімдері ұлтты айқындайтын элемент саналады, сонымен бірге психологиялық уәж антропонимжасамда қазақ халқына тән ерекшелікті аңғартады. Отбасында мұрагерді армандау, бала өлімінің тоқтауын, дені сау баланы қалау сияқты кісі есімдеріне уәж боған экстралингвистикалық фактор демографияның халық санының өсуі сияқты маңызды мәселелерге меңзейді.

Қазақ халқының дәстүрлі антропонимиялық жүйесінде баланың дүниеге келуі мен оның болашағына байланысты ата-ананың үміті ерекше орын алған. Отбасында мұрагерді армандау, көп балалы болуға ұмтылу, бұрынғы балалардың шетінеуіне байланысты келесі перзенттің аман-есен өсуін тілеу, дені сау, ғұмырлы балаға деген ниет сияқты психологиялық және әлеуметтік факторлар балаға қойылатын есімдерден көрініс тапқан.

Мұндай есімдер ата-ананың ішкі сезімі мен арманын ғана білдіріп қоймай, белгілі бір тарихи кезеңдегі халықтың тұрмыс-тіршілігі мен әлеуметтік жағдайынан да хабар береді. Мысалы, баланың өміршеңдігін, денсаулығын, ұзақ ғұмырын тілеу негізінде қалыптасқан антропонимдер халықтың бала тәрбиесіне, ұрпақ жалғастығына және отбасы тұрақтылығына деген көзқарасын танытады. Ал мұрагер күтуге байланысты қойылған есімдер қазақ қоғамындағы әулет жалғастығының маңызын көрсетеді. Демек, антропонимдер арқылы жеке адамның аты ғана емес, сол есімнің қалыптасуына негіз

болған қоғамдық сана мен ұлттық дүниетаным да танылады.

Осы тұрғыдан алғанда, кісі есімдеріндегі экстралингвистикалық әждердемографиялық үдерістермен де тығыз сабақтасады. Отбасындағы бала санының көбеюін қалау, ұрпақтың амандығын тілеу, өміршеңдік пен ұрпақ жалғастығына мән беру сияқты ұғымдар халық санының өсуі, отбасы құрылымы және демографиялық тұрақтылық мәселелерімен байланысты. Сондықтан қазақ антропонимдерін зерттеу тілдік құбылысты ғана емес, халықтың тарихи-әлеуметтік жағдайын, ұлттық психологиясын және демографиялық дүниетанымын тануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Жанұзақов Т. Қазақ есімдерінің тарихы. – Алматы: Ғылым, 1971. – 218 б.
2. Madiyeva G.B., Karaman A.K. English anthroponyms: their features and usage as a linguistic resource // әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – №4 (180). – 2020. DOI: <https://doi.org/10.26577/EJPh.2020.v180.i4.ph1>
3. Әбдуәлиұлы Б. Қазақ антропонимжасамы: теориялық және практикалық негіздері. – Астана: Астана полиграфия, 2012. – 320 б.
4. Juraeva I. Lexical-semantic Features of Anthroponyms in English Language // Journal of Contemporary Issues in Business and Government. – №4(27). – 2021. URL: <https://www.researchgate.net/publication/356568224>
5. Кенжина Б.К., Адиева А.О. Қазақ антропонимдерінің этнолингвистикалық сипаты // Вестник КАСУ. – №2 - 2005. URL: <https://vestnik-kafu.info/journal/2/68/>
6. Тілеубердиев Б. Қазақ ономастикасындағы дүниенің (ғаламның) антропонимиялық бейнесі. URL: <https://atau.kz/kz/article/?ysclid=msj0jgk8gd915764147>
7. Бухаркин П. Е., Матвеев Е. М. Антропонимы в русской литературе XVIII века: о некоторых аспектах функционирования имени в оде и трагедии // Русская литература. – Санкт-Петербург. – № 3. – 2020. – С. 5-19. DOI: 10.31860/0131-6095-2020-3-5-19.
8. Асильбекова Н. У. Антропонимдердің сөзжасамдық тәсілдері // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. Филология сериясы. – 2020. – № 3 (73). – Б. 9-14. URL: https://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20201215055002.pdf?utm_source=chatgpt.com
9. Djomeni G. D., Lappi J. L. A Socio-Ethnolinguistic Analysis of Personal Names in the Fe'efe'e Community, West Cameroon // Journal of Linguistics and Language in Education. – 2024. – Vol. 18, No. 1. – P. 63-80. – DOI: 10.56279/jlle.v18i1.4.
10. Гафуров А. Лев и Кипарис (о восточных именах). – М.: Наука, 1971. – 240 с.
11. Strauss A. L. Mirrors and Masks: The Search for Identity. – Routledge, 2017. – 188 p.
12. Jeshion R. The Significance of Names // Mind & Language. – 2009. – Vol. 24, No. 4. – P. 370-403. – DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2009.01367.x>
13. Hough C. (ed.). The Oxford Handbook of Names and Naming. – Oxford: Oxford University Press, 2016. – 832 p. – DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>.
14. Inoshita K. Nationality and Region Prediction from Names: A Comparative Study of Neural Models and Large Language Models // arXiv. – 2026. – arXiv:2601.08692v2 [cs.CL]. – 19 January. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2601.08692>
15. Антонова Л.Н. Демография: учебно-методическое пособи. – Екатеринбург: Урал, 2014. – 154 с.
16. Mann G. S., Yarowsky D. Unsupervised Personal Name Disambiguation // Proceedings of the Seventh Conference on Natural Language Learning at HLT-NAACL 2003 (CoNLL 2003). – Edmonton: Canada, 2003. – P. 33-40.

17. Sennrich R., Haddow B., Birch A. Neural Machine Translation of Rare Words with Subword Units // Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers). – Berlin, Germany: Association for Computational Linguistics, 2016. – P. 1715–1725. – DOI: 10.18653/v1/P16-1162.
18. Liu Y., Li W., Huang Z., Fang Q. A Fast Method Based on Multiple Clustering for Name Disambiguation in Bibliographic Citations // Journal of the Association for Information Science and Technology. – 2015. – Vol. 66, No. 3. – P. 634–644. – DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.23183>
19. Vogel A., Jurafsky D. He Said, She Said: Gender in the ACL Anthology // Proceedings of the ACL-2012 Special Workshop on Rediscovering 50 Years of Discoveries. – Jeju Island, Korea: Association for Computational Linguistics, 2012. – P. 33-41.
20. Gautam V., Subramonian A., Lauscher A., Keyes O. Stop! In the Name of Flaws: Disentangling Personal Names and Sociodemographic Attributes in NLP // Proceedings of the 5th Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing (GeBNLP). – Bangkok, Thailand: Association for Computational Linguistics, 2024. – P. 323–337. – DOI: 10.18653/v1/2024.gebnlp-1.20.

С.К. ИМАНБЕРДИ

Казахский агротехнический исследовательский университет имени С.Сейфуллина,
Астана, Казахстан

Б. АБДУАЛИУЛЫ

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

КАЗАХСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА: СЕМЬЯ И ДЕМОГРАФИЯ

Аннотация. В статье рассматривается исследование казахских личных имен. В антропонимобразовании важную роль играют социально-демографические факторы, для определения этого был проведен анализ имен членов семьи. Антропоним, как вид ономастики, тесно связан со многими науками. В этом отношении социально-демографические факторы в имени индивидов, живущих в обществе (семье), определяют идентичность, традиции, обычаи конкретного народа в антропонимобразовании.

Цель статьи – выявить личные имена, характеризующие значимые черты в обществе и семье и индивидуализирующие человека, классифицировать их по социально-демографическим характеристикам, сохранившимся в их именах, определить их психологические мотивы, найти закономерности сходства имен членов одной семьи, проанализировать их, разработать научное обоснование, систематизировать их.

Методы исследования: статистический метод, сравнительно-сравнительный метод, этимологический анализ, компонентный (семантический) анализ.

Исследование проводилось в лексико-семантическом, познавательном направлении. Социально-демографические особенности антропонимов отчетливо видны при анализе имен членов одной семьи.

Практическая значимость статьи заключается в том, что ее основные результаты могут быть использованы в теоретических курсах, таких как лексикология, ономастика, лингвокультурология, социолингвистика, а также в семинарах по практике преподавания казахского языка.

Ключевые слова: личные имена, демография, общество, мотивация, классификация.

S.K. IMANBERDY

S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Astana, Kazakhstan

B. ABDUALIULY

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

KAZAKH PERSONAL NAMES: FAMILY AND DEMOGRAPHICS

Annotation. This article examines the study of Kazakh personal names. Socio-demographic factors play a significant role in the formation of anthroponyms. To determine this, an analysis of family names was conducted. Anthroponyms, as a form of onomastics, are closely linked to many disciplines. In this regard, socio-demographic factors in the names of individuals living in a society (family) determine the identity, traditions, and customs of a particular people in anthroponym formation.

The purpose of this article is to identify personal names that characterize significant traits in society and family and individualize a person, classify them according to the socio-demographic characteristics preserved in their names, determine their psychological motivations, identify patterns of similarity between names of family members, analyze them, develop a scientific basis, and systematize them.

Research methods: statistical method, comparative method, etymological analysis, component (semantic) analysis.

The study was conducted in a lexical-semantic and cognitive direction. The socio-demographic characteristics of anthroponyms are clearly evident when analyzing the names of members of the same family.

The practical significance of this article lies in the fact that its main results can be used in theoretical courses such as lexicology, onomastics, cultural linguistics, and sociolinguistics, as well as in seminars on the practical teaching of the Kazakh language.

Keywords: personal names, demography, society, motivation, classification.

References

1. Janūzaqov T. Qazaq esımderinıń tarihi. –Almaty: Ćylym, 1971. – 218 b.
2. Madiyeva G.B., Karaman A.K. English anthroponyms: their features and usage as a linguistic resource // āl-Farabi atyndaġy QazĴU Habarşysy. Filologia seriesy. – №4 (180). – 2020. DOI: <https://doi.org/10.26577/EJPh.2020.v180.i4.ph1>
3. Ąbduālııly B. Qazaq antroponimjasamy: teorıalyq jāne praktikalıyq negızderı. – Astana: Astana poligrafia, 2012. – 320 b.
4. Juraeva I. Lexical-semantic Features of Anthroponyms in English Language // Journal of Contemporary Issues in Business and Government. – №4(27). – 2021. URL: <https://www.researchgate.net/publication/356568224>
5. Kenjina B.K., Adışeva A.O. Qazaq antroponimderinıń etnoligvistikalıyq sipaty // Vestnik KASU. – №2 - 2005. URL: <https://vestnik-kafu.info/journal/2/68/>
6. Tileuberdiev B. Qazaq onomastikasyndaġy dĴnienıń (ġalamnyń) antroponimialıyq beinesı. URL: <https://atau.kz/kz/article/7?ysclid=msj0jgk8gd915764147>
7. Buharkin P. E., Matveev E. M. Antroponimy v ruskoi literature XVIII veka: o nekotoryh aspektah funkcionirovaniya imeni v ode i tragedii // Russkaia literatura. – Sankt-Peterburg. – № 3. – 2020. – S. 5-19. DOI: 10.31860/0131-6095-2020-3-5-19.
8. Asilbekova N. U. Antroponimderdın sızjasamdyq tāsılderı // Abai atyndaġy QazĴPU-dyń Habarşysy. Filologia seriesy. – 2020. – № 3 (73). – B. 9-14. URL: https://sp.kaznpu.kz/docs/jurnal_file/file20201215055002.pdf?utm_source=chatgpt.com
9. Djomeni G. D., Lappi J. L. A Socio-Ethnolinguistic Analysis of Personal Names in the Fe'efe'e Community, West Cameroon // Journal of Linguistics and Language in Education. – 2024. – Vol. 18, No. 1. – P. 63-80. – DOI: 10.56279/jlle.v18i1.4.
10. Gafurov A. Lev i Kiparis (o vostochnyh imenah). – M.: Nauka, 1971. – 240 s.

11. Strauss A. L. *Mirrors and Masks: The Search for Identity*. – Routledge, 2017. – 188 p.
12. Jeshion R. The Significance of Names // *Mind & Language*. – 2009. – Vol. 24, No. 4. – P. 370-403. – DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2009.01367.x>
13. Hough C. (ed.). *The Oxford Handbook of Names and Naming*. – Oxford: Oxford University Press, 2016. – 832 p. – DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>.
14. Inoshita K. Nationality and Region Prediction from Names: A Comparative Study of Neural Models and Large Language Models // *arXiv*. – 2026. – arXiv:2601.08692v2 [cs.CL]. – 19 January. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2601.08692>
15. Antonova L.N. *Демография: учебно-методическое пособие*. – Екатеринбург: Урал, 2014. – 154 с.
16. Mann G. S., Yarowsky D. Unsupervised Personal Name Disambiguation // *Proceedings of the Seventh Conference on Natural Language Learning at HLT-NAACL 2003 (CoNLL 2003)*. – Edmonton: Canada, 2003. – P. 33-40.
17. Sennrich R., Haddow B., Birch A. Neural Machine Translation of Rare Words with Subword Units // *Proceedings of the 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (Volume 1: Long Papers)*. – Berlin, Germany: Association for Computational Linguistics, 2016. – P. 1715–1725. – DOI: 10.18653/v1/P16-1162.
18. Liu Y., Li W., Huang Z., Fang Q. A Fast Method Based on Multiple Clustering for Name Disambiguation in Bibliographic Citations // *Journal of the Association for Information Science and Technology*. – 2015. – Vol. 66, No. 3. – P. 634–644. – DOI: <https://doi.org/10.1002/asi.23183>
19. Vogel A., Jurafsky D. He Said, She Said: Gender in the ACL Anthology // *Proceedings of the ACL-2012 Special Workshop on Rediscovering 50 Years of Discoveries*. – Jeju Island, Korea: Association for Computational Linguistics, 2012. – P. 33-41.
20. Gautam V., Subramonian A., Lauscher A., Keyes O. Stop! In the Name of Flaws: Disentangling Personal Names and Sociodemographic Attributes in NLP // *Proceedings of the 5th Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing (GeBNLP)*. – Bangkok, Thailand: Association for Computational Linguistics, 2024. – P. 323–337. – DOI: 10.18653/v1/2024.gebnlp-1.20.

Авторлар туралы мәлімет:

Иманберді Сәуле Құрманбайқызы – филология ғылымдарының докторы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің профессоры, Астана, Қазақстан.

Иманберди Сауле Курманбайқызы – доктор филологических наук, профессор Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, Астана, Казахстан.

Imanberdy Saule Kurmanbaikyzy – Doctor of Philological Sciences, Professor S.Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Astana, Kazakhstan.

Әбдуәлиұлы Бекжан – филология ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, Астана, Қазақстан.

Абдуалиулы Бекжан – доктор филологических наук, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Abdualiuly Bekzhan – Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.